

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО ПРОБЛЕМИ ПІВДЕННИХ КОРДОНІВ ВОЛОДІНЬ ГАЛИЦЬКИХ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ

Проблема південних кордонів володінь галицьких, а пізніше галицько-волинських князів дискутується давно. Київські дослідники звично дотримуються думки, що цей кордон пролягав по середній течії Дністра в районі міст (градів) Ушиця (вперше згадана під 1144 р.¹, при впадінні р. Ушиці в Дністер), Кучелмин (1159 р.², на лівому березі р. Каютин, притоки Дністра, між с. Непоротовим і с. Комачинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл.³), Плав (1213 р.⁴, Перебиківське городище Хотинського р-ну ?), Онут (1213 р.⁵, с. Заставнянського р-ну Чернівецької обл.), Бакота (1240 р.⁶), Калюс (Каліус) (1242 р.⁷, на Дністрі поблизу Кучелмина) та Хотин (XIII ст.⁸).

Версія ця прийнята а ргіогі, її прихильники вперто не хочуть помічати інших думок, зокрема видатного російського візантиніста Геннадія Литавріна, який, не погоджуючись із такою думкою, обґрунтував висновок, що область у межиріччі Дністра та Серету і Нижнє Подунав'я були воротами між морем і Карпатами, через котрі у XI – XII ст. кочовики проникали на Балкани, а Візантія, не маючи достатньо сил, щоби зайняти цей район, не заперечувала проти його утримання сильним галицьким князем, виділяючи стосунки з ним окремо від стосунків із Києвом⁹. Мені також не раз доводилося звертатися до цих проблем¹⁰, аргументованого обґрунтування заперечень дочекатися не вдалося, а продовження бездоказових тверджень змушують повертатися до цього питання знову.

Лінія оборони на Середньому Дністрі, яку деякі дослідники вважають кордоном, була одночасно й базою освоєння межиріччя Дністра і Пруту та Дністровського Пони́ззя. Почалося освоєння цих земель за теребовельського князя Василька Романовича, який допоміг візантійському військові у битві з печенігами на р. Маріці 29 квітня 1091 р.¹¹ Спочатку ці території управлялися зі Звенигорода на Дністрі, де сидів князь Іван Ростиславич Бирладник, а потім їх центр перемістився у Бирлад. Дністровсько-Бирладська волость тягнулася аж до Дунаю. Сюди входили такі міста, як Бирлад (1159 р.¹², на р. Бирлад, лівій притоці Серета), Яський Торг (тепер м. Ясси в Румунії), Романів Торг, Малий Галич (тепер м. Галац в Румунії), Білгород (тепер м. Білгород-Дністровський), Сучава, Кілія, Дичин, Немет.

Свідченням належності до Галицької землі нижньої течії Дністра та Дунаю залишається грамота князя Івана Ростиславича месемврійським купцям від 20 травня 1134 р., де згадуються його володіння у Пони́ззі Дністра та Дунаю, у числі яких Малий Галич (Галац), Бирлад і Текуч¹³. Навколо цієї грамоти довгий час триває дискусія. Автентичність грамоти визнавали П. Голубовський¹⁴, М. Дашкевич¹⁵, М. Грушевський¹⁶, В. Пашуто¹⁷, О. Насонов¹⁸, М. Левченко¹⁹, А. Фроловський²⁰, О. Зимін²¹, В. Потін²², М. Брайчевський²³, Р. Рабинович²⁴, Л. Войтович²⁵ та О. Майоров²⁶. Проти цього виступали, вважаючи грамоту підробленою, І. Богдан²⁷, О. Соболевський²⁸, П. Панаїтеску²⁹, М. Мохов³⁰, М. Котляр³¹, П. Павлов³², В. Спінеї³³, С. Каштанов³⁴, Б. Перхавко³⁵. Як

справедливо зауважив Р. Рабинович, усі противники автентичності грамоти, починаючи від І. Богдана, виходили з постулату, що звенигородський князь Іван Ростиславич не міг володіти Бирладом і Пониззям Дністра та Пруту³⁶.

Але цей постулат легко заперечується. Грамоту вперше ввів у науковий обіг відомий румунський історик і філолог-славист Богдан Петричейку Хаждеу (1836 – 1907). Оригінал і початкова копія грамоти втрачені ще у XIX ст. Противнику автентичності грамоти відомому лінгвістові О. Соболевському вдалося довести тільки те, що текст грамоти написаний у XIV – XV ст. в орфографічних і лінгвістичних традиціях молдовських та болгарських документів цього часу³⁷. Не беручи до уваги, той факт що молдовські і болгарські грамоти більш раннього часу незнані, цей висновок дозволяє стверджувати тільки те, що до Б. П. Хаждеу міг потрапити список із грамоти, виготовлений у XIV – XV ст., або ж фальсифікат, виготовлений у той період, при фабрикації якого були використані автентичні джерела і відомості. Важко припускати, щоби молдовський книжник у XIV – XV ст. подібне сам міг вигадати. Можна погодитись, що необхідність “переписування” грамоти в “молдовські” часи була викликана бажанням продовжити традицію торгових пілг для певних міст³⁸.

Найбільш вразливим місцем грамоти для противників її автентичності був вислів “*князь Бырладский от стола Галичского*”. Якщо вважати Івана Ростиславича звенигородським князем, столиця якого знаходилася у Звенигороді на Білці, на території Перемишльсько-Звенигородської частини, що належала Володаревичам, то цей вислів дійсно виглядає неправдоподібно. Але ж існувало кілька Звенигородів саме у Теребовельському князівстві, яким володів батько Івана Ростиславича – Ростислав-Григорій Василькович.

Леонід Махновець вважав, що столицею першого уділу Івана Бирладника міг бути Звенигород на лівому березі Стрипи, лівої притоки Дністра, городище якого збереглося біля сучасного с. Звенигорода Бучацького р-ну Тернопільської області, або ж Звенигород на лівому березі Дністра – правому березі ріки Дзвенячки, городище якого збереглося поблизу нинішнього с. Дзвенигорода Борщівського р-ну Тернопільської обл.³⁹

У тому ж районі між впадінням Серета і Збруча трохи ближче до першого на високому місці на околиці с. Більче-Золоте того ж Борщівського р-ну знаходиться велике городище XI – XIII ст., біля якого були селище (знищене котлованом) і могильник. Із напільної сторони городище півколом захищене трьома рядами валів і ровів. Тут знайдені енкалпійон із зображенням чотирьох євангелістів на кутах, бронзовий браслет, заціпка, срібна пряжка, багато залізних ножів, сокирок і наконечників стріл, два шматочки скляних браслетів, кераміка. Вартує зауважити, що спеціальні розкопки тут не проводилися, тільки були зроблені розвідувальні шурфи⁴⁰.

Ще один Звенигород за легендами знаходився за Збручем на городищі в урочищі Княже Замчисько поблизу с. Гольнищева Чемеровецького р-ну Хмельницької області. Вали городища зберегли висоту 6 м., частина урочища носить назву Дівеча (Дівоче), і там за легендами був жіночий монастир.

У якому Звенигороді була столиця уділу князя Івана Бирладника? Виходячи з опису бойових дій у 1144 р.⁴¹, коли київське і галицьке війська рухалися до Звенигорода, ідучи різними берегами Серету, і стали біля міста, будучи розділеними рікою⁴² (що відразу виключає Звенигород на Білці), це місто знаходилося ближче до впадіння Серету в Дністер. Тому мова могла йти про городище біля с. Більче-Золоте або про городище на високій горі біля с. Дзвенячка. Городище біля с. Дзвенячка, на якому знайдені матеріали IX ст., могло бути більш раннім містом, перенесеним у XI-

XII ст. на городище біля с. Більча-Золоте. Його розміри і знахідки на ньому під час звичайних археологічних розвідок дозволяють розміщувати саме тут столицю уділу Івана Бирладника.

Ростислав-Григорій Василькович помер між 1127/1141 рр., ближче до першої дати; його брат Ігор-Іван Василькович – у 1141 р.⁴³. Теревовельський князь міг виділити своєму синові уділ із центром у Звенигороді на Дністрі, куди ввійшло все Пониззя Дністра та Пруту аж до Дунаю. Після смерті брата Ростислава Ігор приєднав його частку, а звенигородський князь залишився його васалом (звідси і формула “*князь Бырладский от стола Галичского*”). Навіть якщо б грамота від 20 травня 1134 р. була датована 1144 р., як вважав М. Грушевський (що, звичайно, дискусійно), то це могло означати тільки те, що після захоплення Володимирком Володаревичем спадщини Ігоря Васильковича його племінник залишався васалом тепер вже князя всієї Галицької землі.

Територія Нижнього Подунав'я, Подністров'я і Попруття як частина Русі внесена у “Список руських городів дальніх і ближніх”⁴⁴. Первісний варіант цього списку був складений ще на початку XIII ст., а остаточний варіант пам'ятника сформований у 1375 – 1381 рр.⁴⁵ (але не пізніше 1409 р.)⁴⁶. Сюди включені такі міста, як Дичин, Кілія, Білгород, Яський торг, Романів торг, Немеч, Сучава, Серет та інші. Дичин (Дцин) як місто, куди відійшли бирладники після нападу на Олешша, згаданий у Іпатіївському летописі⁴⁷. Як Дисина це місто згадане у сицилійського географа ал-Ідрісі⁴⁸ (суперечка навколо деяких розходжень джерела успішно, на мій погляд, вирішена А. Плахоніним⁴⁹). Яський торг, згаданий уперше під 1412 р. у валахській грамоті і у польського хроніста Я. Длугоша, пов'язаний з аланами-ясами, які з'явилися в цьому регіоні з середини XIII ст. після походу Бату⁵⁰. Тепер це м. Ясси в Румунії. Фальшувати цей список у кінці XIV чи на початку XV ст. на користь вже неіснуючого Галицького князівства не було жодної потреби.

Ще одним непрямим свідченням належності цих територій до володінь галицького князя є шлюб Ірини, дочки князя Володаря Ростиславича, старшого на той час із галицьких князів, з Ісааком, сином візантійського імператора Олексія Комнена 20 липня 1104 р.⁵¹ Це перший подібний союз Візантії з руським земельним князем, що виглядає доволі незвично на тлі візантійської шлюбної практики, коли відмови отримували значні європейські володарі. Зрозуміло, що ініціатором цього союзу могла виступати тільки Візантія, а це означає, що їй на цьому мусило залежати. Тому вищевикладена думка Г. Літаврїна про захист від кочовиків дунайських володінь імперії галицькими князями отримує вагоме підтвердження. Інший російський історик, Олександр Назаренко, аналізуючи візантійські джерела, прийшов до висновку про існування окремої угоди між Візантією та Ростиславичами, яку самі візантійці тлумачили як визнання руськими князями залежності від імператора⁵². Цілком можливо, що Візантія “подарувала” землі в гирлі Дунаю галицьким князям в обмін на зобов'язання оборони дунайських провінцій.

У 1164 р. війна Угорщини і Візантії завершилася миром. За його умовами спадкоємець угорського престолу Бела прибув до Константинополя як почесний заложник. Василевс Мануїл Комнін відразу ж заручив із ним свою єдину дочку Марію. З'явилася ідея візантійсько-угорської унії, яка стала певною загрозою для Галицького князівства. Тому галицький князь Ярослав Володимиркович підтримав претендента на візантійську корону брата василевса Андроніка Комніна, який 1164 р. втік із Візантії “...і тільки він досяг кордону Галицької землі, де розраховував знайти пристанище, як потрапив

в пастку деяких мисливців народу волохів”, які ледь не передали його візантійським достойникам. Але Андроніку вдалося добратися до галицького князя, що теж було би проблематично, якби кордон проходив по середньому Дністру. Пізніше, на згадку про своє перебування в Галицькій землі, Андронік прикрасив розписами палату, збудовану ним у Константинополі біля храму Сорока мучеників⁵³. Андронік Комнін був сином Ісаака Комніна та Ірини Володарівни і знав руську мову⁵⁴. Ярослав Володимировичу він доводився двоюрідним братом.

Уже у 1165 р. василевс Мануїл прислав до Галича двох митрополитів, які запропонували Андроніку в управління Килікію. Князь Ярослав Володимирович післав з візантійськими послами галицького єпископа Кузьму, який отримав гарантії безпеки для Андроніка Комніна і підтвердження союзу з Візантією⁵⁵. Наслідком цієї поїздки було також розширення володінь руського монастиря на Афоні у 1169 р.⁵⁶, а також внесення Русі до візантійсько-генуезької угоди 1169 р.⁵⁷ Евстафій Солунський згадує про часті посольства галицького князя до василевса Мануїла⁵⁸. “Скіфська кінниця”, яка брала участь у нещасливій битві Мануїла з сельджуцьким султаном Кілідж-Арсланом II при Міріокефалоні 17 вересня 1176 р.⁵⁹, була, очевидно, галицького походження⁶⁰. Візантія розглядала галицького князя як *hypospondos*, що за візантійською вселенською термінологією прирівнювалося до давнього *socii populi Romani* – “союзний Риму народ”. Цікаво, що більше свідчень візантійських авторів стосуються Галицького князівства, князь якого часом протиставляється князеві Києва і розглядається як цілком самостійний⁶¹.

Візантії явно залежало на добрих стосунках із галицьким князем значно більше ніж з будь-яким іншим руським князем. Беручи до уваги те, що зовнішня політика імперії Комнінів була спрямована на Схід та Південь, це можна пояснити лише спільним дунайським кордоном і зацікавленні про прикриття цього кордону від половців, а також продовженні торгівлі міжнародною артерією – *буриштиновим шляхом* з Балтійського в Чорне море, значення якого ще більше зросло із утворенням Галицько-Волинського князівства. Можливо, саме з тих часів тісних зв'язків із Візантією у Константинополі на мармуровій балюстраді хорів собору св. Софії залишилося графіті: “*Матфѣй попь галицьскій*”⁶².

Останнім часом, після появи праці Едварда Кінана⁶³ і публікації давно написаного дослідження О. Зиміна⁶⁴, з новою силою розгорнулася дискусія навколо довір'я до “Слова о полку Ігоревім” як автентичного пам'ятника, тобто історичного джерела⁶⁵. Однак сьогодні немає жодних підстав відкидати свідчення “Слова” як наративного джерела кінця XII ст.⁶⁶

Про галицького князя автор “Слова” написав: “Галичкыи Осмомыслѣ Ярославе, высоко сѣдиши на своемъ златоконаннемъ столѣ... Грозы твоя по землямъ текуть отворяеши Киеву врата, стрѣляеши съ отня злата стола салѣтани за землями...”

“По Дунаю грады укрепил, купцями населил, торгуючими чрез море во Греки...” – результати діяльності Ярослава у Нижньому Подністров'ї і Подунав'ї.

У 1185 р. загинув василевс Андронік Комнін⁶⁷. Галицький князь відреагував посольством, про яке згадав Микита Хоніат⁶⁸. Стосунки між обома державами різко погіршилися. Навесні 1186 р. брати Петро і Асень підняли повстання в Болгарії, яка залишалася візантійською провінцією. Після перших невдач болгарські вожді відступили за Дунай, а навесні 1187 р. продовжили боротьбу. З ними прийшли “*кумани, народ до сих пір вільний, негостинний і дуже войовничий, і ті, які походять з Вордони, які сміються з смерті, гілка руських, нарід милий богу війни*”. “Вордона” може бути

спотвореною назвою “бродників”⁶⁹ або “Бирладі”, і тоді це прямий доказ допомоги болгарам з боку галицького князя. Можливо, що сам галицький князь підштовхнув болгарських сепаратистів після загибелі Андроніка Комніна.

Детально аналізуючи аргументи противників цієї версії Ф. Успенського, зокрема грецького історика Ф. Малінгудіса, які вважають, що болгарським повстанцям допомагали винятково кумани-половці, Г. Літаврін прийшов до кінцевого висновку, що “восени 1186 р. в критичний момент розвитку повстання ... військову підтримку повсталим разом з половцями надали руські”⁷⁰.

Новий василевс Ісаак Ангел відразу ж вирішив задушити повстання болгарів з обох сторін. Союз з Угорщиною був скріплений весіллям василевса з юною Маргаритою, дочкою короля Бели III. Угорський король зайняв ворожу позицію стосовно болгарських повстанців і їх союзників. Але йому не вдалося вдарити у спину повсталим, бо князь Ярослав Владимирович *“подпер горы Угорьскыи своими железными плъки, заступив королю путь, затворив Дунаю ворота”*.

Тісний союз Візантії з Галицьким князівством був вигідним обома сторонам, тому його відновлено за часів Романа Мстиславича, який, виступивши на допомогу Візантії, знову перекрив половцям можливість підходу на допомогу болгарам⁷¹. У будь-якому іншому випадку допомога Романа не була би такою суттєвою для Візантії. А для галицької і волинської торгівлі це було теж не менш важливо.

Про належність цих територій Галицькому князівству свідчить і низка інших аргументів, зокрема топонімічних⁷², а також включення вірменських приходів у Сереті, Сочаві (Сучаві) і Молдові у львівську вірменську єпископію в Кондаку від 13 серпня 1388 р. католікоса Теодороса II зі згадкою про Львів, як *“найблагодословеннішу, раниму Богом, столицю, славному матір міст християнських королев”*, що відбиває часи Галицько-Волинської держави⁷³.

З початку формування ординської держави у Причорномор’ї був створений потужний улус, який включав кілька менших. Цей улус отримав зять Бату – Мауці⁷⁴. Напевно, перші улусбеки вдовольнялися просторними степами, а в містах сиділи лише їх баскаки і намісники. Баскак Коренци, еміра Мауці, боярин Митяй сидів у Бакоті, його васалами були і болохівські князі. Це був початок втрати земель у Пониззі Дністра та Дунаю. Ситуація змінилася, коли улус перейшов до оглана (царевича) Ногая. Після успішного походу на Константинополь у 1264 р. він отримав ще й Крим. Ставка його знаходилася на Нижньому Дунаї в м. Ісакчі⁷⁵. Залежність від Ногая визнали болгарське Тирновське царство, Видинське і Браничевське князівства, а з 1292 г. і король Сербії. Десь до початку 1270-х рр. Ногай підпорядкував собі все Правобережжя Дніпра. Князь Лев Данилович став його васалом і з допомогою Ногая приборкав як своїх братів, так і сусідів⁷⁶. За Ногая Пониззя Дністра та Пруту поступово стало ординським. При ньому все Причорномор’я від Дунаю до Дону вкрилося сіткою ординських міст. Їх залишки тільки почали досліджувати археологи: Кучугурівське городище в 30 км на південь від Запорожжя (можливо, Мамаїв Старий), Тавань (у XV ст. тут великий князь литовський Вітовт Кейстутович збудував митницю), Кінське городище на правому березі р. Конки, городище біля р. Самари, Хаджибей (тепер Одеса). Але особливо значний підйом у цей час пережив Білгород, який знаходився на місці давнього грецького поліса Тіру (у X ст. згадується як візантійська фортеця Маврокастрон⁷⁷).

Те, що Білгород поставлений поряд з іншими містами Дністровсько-Бирладської волості в “Списку руських міст дальніх і ближніх”⁷⁸ дозволяє допускати, що у XII – на початку XIII ст. (а може, і трохи довше) місто з округою входило до складу Галицької,

а з 1199 р. – Галицько-Волинської держави. Якби у 1185 – 1187 рр. гирло Дністра належало Візантії, то звідси вона могла б завадити союзникам повсталих болгар під керівництвом Петра і Асеня. Частина раті галицького князя Мстислава Мстиславича Удатного у 1223 р. для з'єднання з іншими військами на Дніпрі йшла річковим шляхом, спустившись по Дністру. Якщо б цей шлях контролювався візантійцями, то ця експедиція виглядала б зовсім не зрозумілою. Простіше було би рухатися з основним військом. Але галицький князь зібрав рать “вигинців галицьких” воєвод Юрія Домажирича і Держикрая Володиславича саме в цій волості, напевно, знявши частину гарнізонів, які в умовах, коли половці стали союзниками, тимчасово можна було послабити.

Стосовно існування самого міста протягом XII – XIII ст. сумнівів нема. Місто як Акліба (“Ак” – “білий”) поміщене на карті ал-Ідрісі⁷⁹ і присутнє у візантійських джерелах (Маврокастро, Монкастро)⁸⁰. Археологічні матеріали XII ст. незначні і повністю походять із шарів, порушених будівництвом кінця XIII ст., коли місто переживало підйом, інтенсивно забудовувалося і перебудовувалося. Характер цього будівництва і знайдені матеріали не залишають сумнівів стосовно його схожості з іншими ординськими поліетнічними містами⁸¹. Правда, в місті було значне слов'янське населення і більшість знахідок зброї або її фрагментів руського походження⁸². Ординські монети, знайдені в місті, масово починаються з часів хана Узбека (1313 – 1339). На портоланах Маріно Сануда (1321 р.),⁸³ Піцігані (початок 1330-х)⁸⁴ і Весконтє (1327 р.)⁸⁵ місто Маврокастро зображене зі знаменем, на якому джучидська тамга і півмісяць. Однак ще до 1328 р. новоутворена єпископія Аспрокастрон була включена до складу саме Галицької митрополії⁸⁶, що є прямим свідченням давньої приналежності цих земель до Галицько-Волинського князівства. Можна допускати, що процес переходу міста під пряме ординське панування почався за Ногая і завершився за Узбека. Він був недовгим, бо з середини XIV ст. місто перейшло до генуезців, від них – до Молдовського князівства, а потім – до турків.

Напевно, не тільки Білгород, але й інші міста Дністровсько-Бирладської волості поступово переходили під пряме ординське правління. Можливо, певний час зберігалось подвійне підпорядкування, а деякі частини цієї волості залишились у складі Галицько-Волинської держави до початку XIV ст. Так, достатньо поінформоване джерело “*Flos historiarum Terrae Orientis*” повідомляє: “*Русь – величезна країна, межує з Грецією, Болгарією; ця країна ... тепер платить данину татарам, а князем її Лев.*”⁸⁷.

Таким чином, можна стверджувати, спираючись на джерела, які збереглися, що Пониззя Дністра та Дунаю таки входило до складу Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівства у XII – на початку XIV століть. Заперечувати це, просто не звертаючи уваги на ці джерела, або тільки заявляючи, що вони *не прямі* (хоча й це не зовсім так), не буде коректно. Тоді виникає питання: а на підставі яких *прямих* джерел чи хоча б непрямих можна стверджувати протилежне?

¹ Лаврентиевская летопись / Полное собрание русских летописей. – Т. 1. – М., 2001. – Стб. 311.

² Ипатьевская летопись / Полное Собрание Русских Летописей (далі – ПСРЛ). – Т. 2. – М., 2001. – Стб. 497.

³ Томенчук Б. Непоротівське городище // Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976 – 2006. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 38-40.

⁴ Ипатьевская летопись. – Т. 2. – Стб. 735.

⁵ Там же. – Стб. 735.

⁶ Там же. – Стб. 789.

⁷ Там же. – Стб. 793.

⁸ Михайлина Л., Пивоваров С. Нариси з історії Хотинської фортеці: факти, легенди, гіпотези. – Хотин, 2011.

⁹ Литаврин Г. Русь и Византия в XII веке // Литаврин Г.Г. Византия и славяне. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 505-506.

¹⁰ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. – Львів, 2000. – С. 394; Його ж. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 340-345; Його ж. Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії // Записки НТШ. – Т. 252. – Львів, 2006. – С. 187-205; Його ж. Князь Іван Бирладник: загадкова постать // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Вип. XI–XII. – Дрогобич, 2008. – С. 51-62; Його ж. Улус Ногай і Галицько-Волинське князівство // Україна – Монголія: 800 років у контексті історії. – К., 2008. – С. 71-78; Його ж. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 2. – Львів, 2008. – С. 30-39; Його ж. Галицьке князівство на Нижньому Дунаї // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. Матеріали міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008. – Галич, 2008. – С. 3-18; Його ж. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за Ангелів // Дриновський збірник. – Т. 3. – Харків–Софія, 2009. – С. 376-385; Его же. Галицкая земля и Византия в XI – XIV вв. // Кондаковские чтения. – Т. 3. – Белгород, 2010. – С. 255-280; Його ж. Галицько-болгарські відносини у першій третині XIII століття // Княжа доба: Історія і культура. – Вип. 3. – Львів, 2010. – С. 201-212; Його ж. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 151-195, 281-288, 396-414; Idem. Ruś halicka a Bizancjum w XI – XIV w.: wybrane problemy // Zeszyte Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. – Т. 138. – Kraków, 2011. – С. 41-64; Его же. Границы Галицко-Волынского государства // Русин. Международный исторический журнал / Отв. ред. С. Г. Суляк. – Кишинев, 2011. – № 3 (25). – С. 5-26.

¹¹ Комнена А. Алексиада. – М., 1965. – С. 237; Васильевский В. Византия и печенеги // Васильевский В. Труды. – Т. 1. – СПб., 1908. – С. 101; Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С. 330-331.

¹² Ипатьевская летопись. – Т. 2. – Стб. 497.

¹³ Памятники русского права. – Вип. 2. – М., 1953. – С. 26.

¹⁴ Голубовский П. Печениги, торки и половцы до нашествия татар. История южнорусских стезей IX – XII вв. – К., 1884. – С. 207.

¹⁵ Дашкевич Н. Грамота Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Сб. стат. по истории права, посвящ. М. Ф. Владимирскому-Буданову его учениками и почитателями / Под ред. М. Н. Ясинского. – К., 1904. – С. 366-369.

¹⁶ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 421-422.

¹⁷ Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950. – С. 169-171; Його ж. Внешняя политика Древней Руси. – Москва, 1968. – С. 194.

¹⁸ Насонов А. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – М., 1951. – С. 143.

¹⁹ Левченко М. Очерки по истории русско-византийских отношений. – М., 1956. – С. 437-438.

²⁰ Фроловский А. Чешско-русские торговые отношения X – XII вв. // Международные связи России до XVII в. – М., 1961. – С. 75.

- ²¹ Зимин А. Историко-правовой обзор. Грамота Ивана Ростиславича Берладника // Памятники русского права. – Вып. 2. – М., 1966. – С. 30-31.
- ²² Потин В. Древняя Русь и европейские государства в X – XIII вв. – Ленинград, 1968. – С. 228-229.
- ²³ Брайчевський М. Географічні межі Галицького князівства близько 1185 р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ–Галич, 1998. – С. 26-27.
- ²⁴ Рабинович Р. Призрачная Берладь. О достоверности одной фальсификации // *Stratum plus*. – № 5. – Санкт-Петербург–Кишинев–Одесса, 1999. – С. 357-407.
- ²⁵ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.)... – С. 152.
- ²⁶ Майоров А. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., 2001. – С. 220-222.
- ²⁷ Богдан И. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Труды VIII Археологического Съезда. – Т. 2. – М., 1895. – С. 163-164.
- ²⁸ Соболевский А. Грамота кн. Ивана Берладника 1134 г. // Труды VIII Археологического Съезда. – Т. 2. – М., 1895. – С. 173-176.
- ²⁹ Panaitescu P. Diploma barladeana din 1134 si hrisovul lui lung Koriatovici din 1347 // *Revista istorica Romana*. – 1932. – Т. 2. – V. 1.
- ³⁰ Мохов Н. Молдавия эпохи феодализма. – Кишинев, 1964. – С. 82-83.
- ³¹ Котляр М. Русь на Дунаї // Український історичний журнал. – 1969. – № 9. – С. 20-22; Його ж. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX – XIII вв. – К., 1985. – С. 78-82.
- ³² Павлов П. За руского присъствие на Долни Дунав и българо-русские връзки през XI – XII // Добруджа. – Сб. 3. – 1986. – С. 12-13.
- ³³ Spinei V. *Moldova in secolele XI – XIV*. – Chisinau, 1994. – P. 21.
- ³⁴ Каштанов С. Из истории русского средневекового источника. Акты X – XVI вв. – М., 1996. – С. 71-72.
- ³⁵ Перхавко Б. Князь Иван Берладник на Нижнем Дунае // Восточная Европа в древности и средневековье. Политическая структура Древнерусского государства. VIII Чтения памяти чл.-кор. АН СССР В. Т. Пашуто. – М., 1996.
- ³⁶ Рабинович Р. Призрачная Берладь... – С. 357-358.
- ³⁷ Соболевский А. Грамота кн. Ивана Берладника 1134 г. – С. 173-174.
- ³⁸ Рабинович Р. Призрачная Берладь... – С. 377-379.
- ³⁹ [Махновець Л.]. Літопис Руський. – К., 1989. – С. 551.
- ⁴⁰ Ратич О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – К., 1957. – С. 60; Свешніков І. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952 – 1957 рр. – Львів, 1959. – С. 12-13; Раппопорт П. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. – Ленинград, 1967. – С. 12.
- ⁴¹ Ипатьевская летопись... – Стб. 318–319.
- ⁴² Лаврентьевская летопись... – Стб. 311.
- ⁴³ Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С. 334.
- ⁴⁴ Воскресенская летопись / ПСРЛ. – Т. 7. – М., 2001. – С. 239-240; Тихомиров М. “Список русских городов дальних и ближних” // Исторические записки. – Т. 40. – М., 1952. – С. 223.
- ⁴⁵ Греков И. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV – XV вв.). – М., 1975. – С. 366.

⁴⁶ Наумов Е. К истории летописного “Списка русских городов дальних и ближних” // Летописи и хроники. – 1973 г. – М., 1974. – С. 150-163.

⁴⁷ Ипатьевская летопись... – Стб. 505.

⁴⁸ Недков Б. България и съседните и земи през XII век според Идриси. – София, 1960. – С. 104-105.

⁴⁹ Плахонін А. Північно-Західне Причорномор'я в “Нузхат ал-Муштак” ал-Ідрісі: спроба географічного аналізу історичного джерела // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип.10. Збірки наукових праць на пошану академіка В. А. Смолія (з нагоди 25-річчя наукової діяльності та 50-річчя від дня народження). – Ч. 1. – К., 2000. – С. 449-457.

⁵⁰ Бубенок О. Аланы-Асы в Золотой Орде (XIII – XIV вв.). – К., 2004. – С. 230-234.

⁵¹ Acta et diplomata graeca medis sevi sacra et profana collecta / Ed. F. Miklosich, J. Muller. – Т. 5. – Vindobonae, 1886. – Р. 375 [Кіннам, 115.18 – 19]; Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 414; Баумгартен М. Родословные отрывки // Летопись историко-родословного об-ва в Москве. – Вып. 5(17). – 1909. – С. 11; Юревич О. Андроник и Комнин. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 50-52; Валявська К. Володар Ростиславич та Олексій I Комнін. Русько-візантійські матримоніальні зв'язки в першій чверті XII ст. // Colloquia Russica. Series I. – Vol. 2. – Kraków, 2012. – S. 55-63.

⁵² Назаренко А. Первые контакты Штауфенов с Русью (К истории русско-немецких отношений в 30-е гг. XII в.) // Восточная Европа в исторической ретроспективе: к 80-летию В. Т. Пашуто. – М., 1999. – С. 175-176.

⁵³ История Никиты Хониата // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии. – Т. 1. – СПб., 1860. – С. 420.

⁵⁴ Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси... – С. 195-196; Про знання мови див.: Niceta Choniata. De Manuele Comneno. – Lib. 4. – Cap. 2. – С. 172-173.

⁵⁵ Ипатьевская летопись... – Стб.524.

⁵⁶ Мошин В. Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI – XII вв. // *Bizantinoslavica*. – Т. 11. – 1950. – S. 32-60.

⁵⁷ Miklosich F., Müller J. Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. – Bd. 3. – Vindobonae, 1865. – P. 35, 26-34.

⁵⁸ Бибииков М. Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII-XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. 1980 г. – М., 1981. – С. 76.

⁵⁹ Choniatae Nicetae. Historia / Ed. I. A. Van Dieten. – Berolini, 1975. – P. 247; Ioannis Cinnami Epitome rerum... – P. 267; Из хроники Михаила Сирийца // Письменные памятники Востока. – М., 1984. – С. 83; Lilie R.-J. Die Schlacht von Myriokephalon (1176): Auswirkungen auf das byzantinische Reich in ausgehenden 12. Jahrhundert // *Revue des Etudes Byzantines*. – Т. 15. – 1977. – P. 257-275.

⁶⁰ Назаренко А. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX – XII веков. – М., 2001. – С. 636.

⁶¹ Бибииков М. Русь в византийских памятниках и Византия в древнерусских произведениях (к сравнительному изучению) // Древнейшие государства на территории СССР. 1987 г. – М., 1989. – С. 168.

⁶² Welt der Slaven... – № 22. – 1977. – S. 86-88.

⁶³ Keenan E. Wan Jaroslav of Halich Really Shooting Sultans in 1185 // *Harvard Ukrainian Studies*. – Vol. 22. – 1998. – P. 313-327; Id., Turkas Elements in the Igor Tale and Zadonščina // *The Slavonic and East European Review*. – Vol. 80. – London, 2002. – № 3. – P. 479-482; Id., Josef Dobrovsky and the Origins of the Igor Tale [Harvard Series in Ukrainian Studies]. – Cambridge,

2003; Кінан Е. Чи міг Ярослав Галицький 1185 року стріляти в султанів? // Кінан Е. Російські історичні міти. – К., 2003. – С. 252-268.

⁶⁴ Зимин А. “Слово о полку Игореве”. – СПб., 2006. – 516 с.

⁶⁵ Грабович Г. Вічне повернення містифікацій // Критика. – 2001. – № 1-2; Филюшкин А. “Слово”... со слезами смешанное. Как гениальную древнерусскую поэму питались объявить подделкой // Родина: Российский исторический журнал. – 2002. – № 11-12. – С. 185-188; Его же. Психопатическое уничтожение “Слова о полку Игореве”: Рецензия на неизданную книгу Эдварда Кинана // Логос: Журнал по философии и прагматике культуры. – 2002. – № 2. – С. 24-32; Страхова О. Языковая проблема создателя “Слова о полку Игореве” и лингвистические взгляды Йозефа Добровского // Славяноведение. – 2003. – № 6. – С. 33-61; Столярова Л. “Слово” и пустословии // Древнейшие государства Восточной Европы. 2002 г. – М., 2004. – С. 332-337; Живов В. Улики подлинности и улики поддельности. По поводу книги: Keenan Edward L. Josef Dobrovsky and the Origins of the Igor Tale. Cambridge (Mass.): Distributed by Harvard University Press, 2003. XIII. 541 p. // Русский язык в научном освещении. – М., 2004. – № 2(8). – С. 240-268; Agnew H. Josef Dobrovsky. Enlighterened Hyper-Critic or Pre-Romantic Forgen? // Kritika. – 2005. – Vol. 6. – № 4. – P. 845-855; Поппе Н. О тюркских лексических заимствованиях в “Слове о полку Игореве” и “Задонщине” // Труды Отдела Древнерусской Литературы. – Т. 55. – СПб., 2004. – С. 155-161; Poppe N. Further Note on the Turkie Lexical Elements in the Slovo o polku Iгореve and the Zadonshchina // The Slavonie and East European Revier. – Vol. 82. – № 1. – London, 2004. – P. 74-78; Его же. По поводу гипотез “скептиков” о тюркских лексических заимствованиях в “Слове о полку Игореве” // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2007. – № 1-2. – С. 52-56; Вилкул Т. Рец. на кн. А. А. Зализняк. “Слово о полку Игореве”: взгляд лингвиста // Ruthenica. – Т. 4. – К., 2005. – С. 262-279; Котляр М. Рукописи не горят... Роздуми над книгою (Зимин А. А. “Слово о полку Игореве”. Санкт-Петербург, 2006) // УІЖ. – 2007. – № 3. – С. 190-196; Соколова Л. Новые мифы о старом (по поводу интервью на радиостанциях “Эхо Москвы” и “Свобода” в связи с выходом книги А. А. Зимина “Слово о полку Игореве”) // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2007. – № 1-2. – С. 23-38; Danylenko A. The Latest Revision of the Slovo o polku Iгореve, or Was Jaroslaw of Halych Really Shooting From His ‘Altan’ in 1185 // The Slavonie and East European Revier. – Vol. 84. – № 2. – London, 2004. – P. 921-935; Franklin S. The Igor’ Tale: A Bohemian Rhapsody? // Kritika. – Vol. 6. – № 4. – 2005. – P. 833-845; Гальперин Ч. “Подлинник? Подделка? Опять подделка?": Эдвард Кинан. Йозеф Добровский и происхождение “Слова о полку Игореве” // Studia Slavica et Balcanica Petropolitana. – 2007. – № 1-2. – С.5-22.

⁶⁶ Е. Кінан вважає автором “Слова” чеського славіста Йозефа Добровського (1753 – 1829), а О. Зимін – Іоїля Биховського (1726 – після 1797), бувшого архімандрита Спасоярославського монастиря, де було знайдено “Слово”. Подібно до своїх попередників (К. Троста, М. Хендлера і А. Айтцетмюллера), обоє в основному спирались на лінгвістичені аргументи, при цьому не володіючи знаннями з специфіки мови XII – XIV ст. Е. Кінан додав сюди ще кілька веселих аргументів, зокрема версію, що Ярослав Осмомисл не міг знати значення слова “султан”, і тому стріляв з альтани, а цей термін пізнього походження. Однак, що стосується хворого спадковою хворобою Пертеса галицького князя Ярослава Осмомисла, то він взагалі не міг стріляти з лука, так як стрільба з лука потребує, щоб стрілець сперся обома ногами, що при цій хворобі неможливо, через це і галицький князь не брав участі у жодній битві, а його військо очолювали бояри, що для тодішньої практики було недопустимим. І титул “султан” у Галичі знали: руські дружини були учасниками битви при Манцикерті у 1071 р. проти сельджуцького султана Арп-Арслана III; з того часу сельджуцькі султани постійно оточували візантійські володіння і були учасниками чорноморської торгівлі як і Галицьке князівство; Андронік Комнін, до появи при дворі Ярослава Осмомысла перебував при дворах сельджуцьких султанів; цей титул викори-

стовували навіть половці, в половецькому словнику початку XIV ст. він саме у версії “солтан” (Плетнева С. Половцы. – М., 1990. – С.120-122).

Післяблискучих праць А. Залізняка (Зализняк А. А. Слово о полку Игореве. Взгляд лингвиста. – М., 2004. – Изд. 2. – М., 2007; Его же. Можно ли создать “Слово о полку Игореве” путем имитации // Вопросы Языкознания. – 2006. – № 5. – С. 3-21), період вільних варіацій з лінгвістичними аргументами закінчився (Живов В. Чего не может фальсификатор [Рец. на кн. А. А. Зализняк. “Слово о полку Игореве”: Взгляд лингвиста. – М., 2004. – 352 с.] // Отечественные записки. – 2004. – № 4 (19); Голинская Е. “Слово о полку Игореве”: точка в споре? // Наука и жизнь. – 2006. – № 5; Еськов К. “Слово о полку Игореве”: сеанс черной магии с полным разоблачением. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: [Http://afrafranius.ivejournal.com/46212.html](http://afrafranius.ivejournal.com/46212.html)). Російський лінгвіст, який багато років видає і досліджує новгородські берестяні грамоти з живою мовою XII – XIII ст., детально аналізуючи не стільки лексику, як граматичну побудову і граматичну систему “Слова”, прийшов до висновку, що ця пам’ятка не може бути підробкою, бо написана строго у відповідності до правил мови XII – початку XIII ст. В книзі детально розглянені лінгвістичні аргументи за і проти автентичності “Слова о полку Игореве”, окремі “темні місця” пам’ятника, здійснено критичний огляд лінгвістичних праць противників автентичності “Слова”. А. Залізняка переконливо продемонстрував на конкретних прикладах, що будь-якому фальсифікатору довелось би враховувати сотні різних моментів орфографічного, морфологічного, діалектного характерів, що просто не під силу одній людині (Зализняк А. Слово... – М., 2004. – С. 265-323).

В своїх репліках до цієї дискусії я звернув увагу на кілька моментів про які не могли знати жодні фальсифікатори у XVIII ст. (наявність в с. Харалуг біля Корця на Волині криці придатної для виготовлення мечів, тоді як на території Русі мечів власного виробництва не знайдено і крім харалужних мечей, згаданих в “Слові”, для виробництва мечів просто не було болотної руди відповідної якості; неоднозначність етимології назви Харалуг, що не дозволяє стверджувати її пізні походження; особливості конструкцій латинських шоломів, на що міг звернути увагу лише сучасник воїн-професіонал, а не чернець через п’ять століть; і добре знайомство з топографією літописного Пліснеска з деброю Кисанею на оболоні). (Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії про автентичність “Слова о полку Игоревім” // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 6. – К., 2006. – С. 595-605; Його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності “Слова о полку Игореве” // “Слово о полку Игореве” та його доба. – Галич, 2007. – С. 17–33; Його ж. “Келійний дітописець” Дмитра Туптало та “Слово о полку Игоревім” // Львівська медієвістика. – Вип. 1: Дмитро Туптало у світлі українського бароко. – Львів, 2007. – С. 187-197; Його ж. Пліснеск, “Дебра Кисаня” і проблема автентичності “Слова о полку Игоревім” // Другі “Ольжині читання”. – Львів, 2007. – С. 74-78; Його ж. Чи були мечі харалужні? // Вісник інституту археології. – Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 74-79; Його ж. Знову про дискусію з приводу автентичності “Слова о полку Игоревім” та стосовно його авторів // Записки НТШ. – Т. 256. – Львів, 2008. – С. 32-49; Його ж. Кілька зауваг до нової дискусії навколо “Слова о полку Игоревім” // Фортеця. Збірник заповідника “Тустань”: на пошану Михайла Рожка. – Львів, 2009. – С. 40-56; Його ж. Нова дискусія з приводу автентичності “Слова о полку Игоревім” // “Слово о полку Игоревім” як пам’ятка української літератури (до 820-річчя написання твору). – Львів–Дрогобич, 2011. – С. 52-71).

⁶⁷ Успенский Ф. Император Алексей II и Андроник Комнен // Журнал Министерства Народного Просвещения. – № 212. – 1880. – С. 95-130; № 214. – 1881. – С. 52-85; Його ж. Последние Комнины. Начало реакции // Византийский Временник. – Т. 25. – 1927 – 1928. – С. 1-23.

⁶⁸ Choniatae N. Historia / Rec. I.A. van Dieten. – Berolini, 1975. – P. 323-325 (P. 247).

⁶⁹ Успенский Ф. Образование второго Болгарского царства. – Одесса, 1879. – С. 35-36.

⁷⁰ Литаврин Г. Два этюда о восстании Петра и Асеня // Литаврин Г. Г. Византия и славяне. – СПб., 1999. – С. 354-362.

⁷¹ Войтович Л. Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. // Проблеми слов'язнознавства. – Вип. 56. – 2006. – С. 263-273; Його ж. Князь Іван Бирладник: загадка походження // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Вип. 5. – Львів, 2006. – С. 7-15; Його ж. Князь Іван Бирладник: загадкова постать // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 11-12. – Дрогобич, 2008. – С. 51-62; Його ж. Перша галицька династія // Генеалогічні записки. – Вип. 7. – Львів, 2009. – С. 1-25; Його ж. Галицька земля і Византия в XI – XIV вв. // Кондаковские чтения. – Т. 3. – Белгород, 2010. – С. 255-280.

⁷² Ці аргументи були зібрані в доповіді Андріяна Шийчука (Румунія) “До питання південних кордонів Галицької Русі (за матеріалами візантійської історіографії), виголошеній на П'ятому міжнародному конгресі українців у Чернівцях 28 серпня 2002 р. на засіданні секції “Галицько-Волинське князівство”, який на жаль залишився неопублікованим.

⁷³ Дашкевич Я. Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах // Україна в минулому. – Вип. 1. – Київ-Львів, 1992. – С. 10-11.

⁷⁴ Войтович Л. Нашадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. – Львів, 2004. – С. 108-109.

⁷⁵ Егоров В. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – М., 1985. – С. 33-35.

⁷⁶ Див.: Войтович Л. Князь Лев Данилович. – Львів, 2012.

⁷⁷ Бертъе-Делагард А. К вопросу о местонахождении Маврокастропа “Записки греческого топарха” // Записки Одесского об-ва Истории и Древностей. – Т. 33. – 1919. – С. 1-20.

⁷⁸ Воскресенская летопись... – С. 240.

⁷⁹ Рыбаков Б. Русские земли по карте Идриси 1154 года // Краткие сообщ. Ин-та Истории Материальной Культуры. – № 43. – 1952. – С. 15-18.

⁸⁰ Полевой Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII – XIV вв. – Кишинев, 1979. – С. 67.

⁸¹ Егоров В. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – С. 79-82; Кравченко А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII – XIV в.). – К., 1986.

⁸² Кравченко А. Средневековый Белгород... – С. 83-84.

⁸³ Popescu-Spîneni M. România în istoria cartografică până la 1600. – Vol. 1. – București, 1938. – P. 74.

⁸⁴ Егоров В. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. ... – С. 136, 139.

⁸⁵ Nordenskiöld A. Periplus. – Stockholm, 1897. – P. 33. – Taf. VII.

⁸⁶ Скориляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 200-203.

⁸⁷ Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. – М., 1950. – С. 302.

Леонтій Войтович.

Повертаючись до проблеми південних кордонів володінь галицьких та галицько-волинських князів.

Стаття присвячена розгляду аргументів на користь версії про належність до володінь галицьких та галицько-волинських князів у XII – на початку XIV ст. пониззя Дністра та Дунаю. Особлива увага приділена таким джерелам як Грамота князя Івана Ростиславича месемврійським купцям від 20 травня 1134 р. та її достовірність, “Список руських городів дальніх і ближніх”, “Flos historiarum Terrae Orientis”, довірї

до інформації “Слова о полку Ігоревім” та тлі візантійсько-галицьких стосунків часів Ярослава Володимирковича, належність єпископії Білгорода-Дністровського (Аспрокастрон) до Галицької митрополії, археологічним матеріалам.

Leontiy Voytovych.

Returning to the issue of the southern border holdings of the Galician and Galician-Volyn princes.

The article examines the arguments in favor of the version of the belonging of Lower reaches of Dniester and the Danube to the possessions of the Galician and Galician-Volyn princes in the XII - the beginning of the XIV centuries. Particular attention is given to such sources as the charter of Prince Ivan Rostyslavych to the mesemvriysk merchants from May 20, 1134 and its reliability, “List of Russian gardens and distant neighbors”, “Flos historiarum Terrae Orientis”, trust to the information “The Tale of Igor's Campaign” and the background of the Byzantine-Galician's relationship in the times of Yaroslav Volodymyrkovich, the membership of Bilhorod-Dnistrovskiy bishop (Asprokastron) to the Galician Metropolis, archaeological materials.